

I. DÜNYA SAVAŞINDA KARADENİZ’DE BATIRILAN BİR KIZILHAÇ GEMİSİ: *PORTUGAL**

Resul TURAN**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, I. Dünya Savaşında Karadeniz kıyı kesiminin bombardımanıya başlayan, Rize’nin ele geçirildiği ve Trabzon’un ise işgal hazırlıklarının yapıldığı esnada, Karadeniz kıyı kesimindeki yaralı Rus askerlerini toplamak için görevlendirilen *Portugal* adlı Kızılhaç gemisinin bir Alman denizaltısı tarafından batırılmasını ele almaktır. Savaş öncesi dönemde Messageries Maritimes adlı şirkete yolcu ve posta vapuru olarak hizmet veren gemi, Osmanlı Devleti’nin Boğazı kapatmasıyla Karadeniz’de kaldı. Bu durum üzerine, şirket gemiyi Rus idaresine devretti. Kızılhaç hastane-gemisi olarak yeniden düzenlenen gemi Doğu Karadeniz kıyı şeridindeki Rus yaralılara yardım için görevlendirildi. 30 Mart 1916 tarihinde gemi, bir Alman denizaltısı tarafından batırıldı. Gemide bulunan çok sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle uluslararası bir soruna dönüşen bu olay, gerek olay öncesi ve gerek olay sonrası mevcut şartlar ele alınarak incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, Portugal, Kızılhaç, Rize, Denizaltı

DURING WORLD WAR I. A RUSSIAN HOSPITAL SHIP SUNK IN THE BLACK SEA: *PORTUGAL*

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyse the hospital ship *Portugal* which was sunk during the World War I, the period beginning with the bombardment of the Black sea coast, the Russian occupation of Rize, and the attempt to occupy Trabzon. The ship, serving as a passenger and mail ferry on behalf of the company Messageries Maritimes in the pre-war period, remained in the Black Sea after the Ottoman State had closed the Straits. Consequently, the company donated the ship to the Russian government. The ship, redesigned as a hospital-ship, was assigned to help the wounded Russian soldiers in the coastal strip of the Eastern Black Sea coast. On March 30, 1916, the ship was sunk by a German submarine. This incident, considered an international problem due to the loss of many people on board, will be analysed taking the circumstances existing before and after the incident into account in this study.

Keywords: Black Sea, Portugal, Red Cross, Rize, Submarine

* *Gönderim tarihi: 03.07.2018. Kabul tarihi: 13.07.2018.* Bu makale, Georgian-Turkish International Scientific Conference, (Gori, Gürcistan, 15-16 Aralık 2017) adlı etkinlikte sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

** *Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Tarih Bölümü, RİZE. Resul.turan@erdogan.edu.tr*
ORCID: 0000-0002-7832-0552

Giriş

Birinci Dünya Savaşının arifesinde ittifak arayışlarına giren Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Rusya'yla askerî bir çatışmaya girmesi hâlinde Almanya'nın yanında savaşa girmeyi taahhüt etmiştir. Ne var ki antlaşmanın imzalanmasında hemen sonra Almanya, Rusya'ya karşı savaş ilân etmiş olmasına rağmen Osmanlı Devleti, seferberliğini tamamlamadığı gerekçeyle savaşa girmemiştir. Yaklaşık üç ay sürecek olan bu dönemin sonunda Osmanlı Devleti, Almanya'dan satın aldığını duyurarak donanmasına kattığı Yavuz ve Midilli gemilerinin öncülüğünde, 29 Ekim 1914 tarihinde Rusya'nın güney sahillerini bombardıman ederek savaşa dâhil olmuştur.

Bu süreçte, 29 Ekim 1914'te sancak gemisi *Yavuz*, mayın gemisi *Nilüfer*, *Samsun* ve *Taşoz* muhriplerince Sivastopol'a harekât düzenlenmiştir. *Midilli* ve *Berk-i Satvet* gemilerince Kerç Boğazı ve Novorossisk, *Hamidiye* tarafından Kırım'ın güney kıyısı Kefe (Feodosya) bombardımana tutulmuş, *Gayret-i Vatâniye* ve *Muâvenet-i Milliye* muhriplerince top ve torpido taarruzu ve mayın döküşü yapılmıştır. Bu saldırılarda *Midilli* tarafından, Novorossisk ve Poti arasında bulunan petrol, gaz ve buğday depoları tahrip edilmiş, ulaştırma amacıyla kullanılan 14 nakliye aracı da batırılmış, *Berk*'ten açılan ateş ile Novorossisk telsiz istasyonu hasara uğratılmış, *Gayret* ve *Muavenet* tarafından iki Rus gambotundan biri imha edilmiş, diğer biri de hasara uğratılmıştır. Odessa'da beş adet petrol sarnıcı havaya uçurulmuş ve beş adet Rus gemisine ise önemli derecede hasar verilmiştir. Bu bombardımanla Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına fiilen girmiştir.¹

Bu baskın üzerine, 30 Ekim 1914 günü Rusya, İngiltere ve Fransa temsilcileri protestolarda bulunmuşlar ve Osmanlı ordusundaki Alman subay ve personelin gönderilmesi, aksi takdirde Sadrazam Sait Halim Paşa'ya İstanbul'dan ayrılacakları ve Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alacaklarını bildirmişlerdir. Bu durum üzerine 31 Ekim 1914'te Rusya Büyükelçisi, ertesi gün ise İngiliz ve Fransız büyükelçileri İstanbul'dan ayrılmış, Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler kesilmiştir. 2 Kasım 1914'te Rusya, 5 Kasım 1914'te ise İngiltere ve Fransa resmen Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiştir. 1 Kasım 1914'te Ruslar Kafkas Cephesinden taarruza geçmişlerdir.² Hem havadan hem de denizden Karadeniz'deki iskeleler, özellikle de kömür ihraç eden limanlar bombardımana tutulmuş³ ve bu süreç Rize'den Karadeniz Ereğli'sine değin

¹ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, C: I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1970, s. 86; Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 64; Figen Atabey, *Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele Dönemi)*, Ankara 2006, s. 15; Th. Kraus-Karl Dönitz, *Goeben ve Breslau'nun Deniz Seferleri*, Çev. Mustafa Haydar Cümbüş, Orient Yayınları, Ankara 2013, s. 98-104; *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2013, s. 99-102.

² Atabey, a.g.e., s. 18-19.

³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Deniz Harekâtı*, C: VIII, Ankara 1976, s. 86.

uzanan kıyıların, Ruslar tarafından 21 Mart 1915'ten 19 Şubat 1916'a kadar süren bombalanmasıyla devam etmiştir.⁴

Rus donanması tarafından kıyı şeridinin bombalanması ve Kafkasya yönünden Kasım 1914'te başlayan Rus birliklerinin ilerlemesi, Rusya'nın 1915-1916'da Doğu Anadolu'yu işgaliyle sonuçlanmıştır. Doğu'da güçlenen Rus ordusu, Kasım 1914'ten beri denizden bombalanan Trabzon'u almak amacıyla Artvin yönünden batıya doğru ilerlemeye başlamış, Arhavi ve Ardeşen'i ele geçirdikten sonra, 7 Mart 1916'da Rize'yi, 18 Nisan 1916 tarihinde ise 24 Şubat 1918'e kadar kalacakları Trabzon'u işgal etmişlerdir.⁵

Karadeniz'deki harekâtını başından beri komuta eden Rus Karadeniz Filosu Kumandanı Amiral Eberhart'ın yerine, 2 Mayıs 1916'da Amiral Kolçak getirilmiştir. Karadeniz'de gündün güne kontrolünü artıran Rus muhriperi ve denizaltıları Anadolu sahillerinde ele geçirebildikleri her tekneyi batırmıştır. Karadeniz'deki Rus filosuna karşı, Alman denizaltılar karşı harekâta girişmişlerdir. Bu dönemde Karadeniz'de türlerine göre küçük, orta, büyük boy ve mayın denizaltıları olmak üzere 13 denizaltı bulunmaktaydı. Bu küçük ve orta denizaltılar Almanya'dan parça halinde karayoluyla Adriyatik'te bulunan Avusturya'nın Pola deniz üssüne getirilmiş ve birleştirilerek İstanbul'a nakledilmişti. Büyük denizaltılar ise Cebelitarık Boğazı'ndan Ege'ye getirilmişti. Küçük denizaltılar *UB-7*, *UB-8*, *UB-14*, orta boy denizaltılar *UB-42*, *UB-45*, *UB-46*, mayın denizaltılar *UC-13*, *UC-15*, büyük denizaltılar *U-21*, *U-33*, *U-35* ve *U-38*'den oluşmaktaydı. Bu Alman denizaltıları tarafından Karadeniz'deki Rus nakliyatına büyük darbe vurulmuştur.⁶

Rus birliklerinin Arhavi'den Trabzon yönüne ilerlemesi sırasında kıyı şeridinde şiddetli çatışmalar yaşanmaktaydı. Bu sebeple, Rus idaresince, yaralı ve ölü askerlerin taşınması amacıyla bölgede görev yapmak üzere hastane gemiler tahsis edilmişti. Söz konusu hastane gemilerden biri olan *Portugal*, Rus birliklerinin Rize'yi ele geçirip Trabzon'a doğru ilerledikleri 30 Mart 1916 tarihinde, bir Alman denizaltı tarafından batırılmıştır. Rusya'nın bütün dünyaya duyurmasıyla geniş yankı uyandıran olay, İttifak Devletlerinin, özellikle de Almanya'nın olaydan sorumlu tutulması ile devam etmiştir. Bu çalışmada, *Portugal* hastane gemisinin batırılması, olay öncesi ve sonrası gelişmeler, ulaşılabilen farklı dillerdeki kaynaklar üzerinden incelenecektir.

⁴ Mahir Aydın, "Rusya'nın Çanakkale İntikamı Karadeniz Bombardımanı", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Giresun 2009, s. 571.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; Hikmet Öksüz-Veysel Usta, "I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması", *Türkiyat Mecmuası*, 24, 2014; Zehra Arslan-Yeliz Usta, "Rize'de, Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus Donanmasının Faaliyetleri ve Göçmenlerin Durumu (1915-1917)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 9, S: 17, Güz 2014; Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon'da Rus İşgali", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 9, S: 17, Trabzon 2014, s. 86-89.

⁶ Atabey, a.g.e., s. 36-43.

1. Portugal Gemisi Hakkında

Ünlü Fransız vapur kumpanyası Messageries Maritimes'a ait olan gemi, 1886 yılında yük ve yolcu vapuru olarak Fransız tersanesinde inşa edilerek Marsilya'da suya indirilmiş, ilk seferlerini Amerika ve Uzak Doğu'ya yapmıştı.⁷ Batırılmadan önceki görev alanı içinde ise Akdeniz ve Karadeniz'de yer alan Marsilya, İskenderun, İstanbul ve Odessa şehirleri arasında yolcu seferleri yapmaktaydı.⁸ Nitekim bu seferlerinin birinde, demirlediği Odessa Limanı, yeni görevlere açılmasına vesile oldu. Bu sıralarda çıkan I. Dünya Savaşı sebebiyle, Osmanlı Devleti boğazları gemi geçişine kapatmıştı. Bu nedenle *Portugal* gemisi de Fransız mürettebatıyla birlikte Karadeniz'de kalmış, dahası Osmanlı donanmasının 29 Ekim 1914'te Odessa limanını bombardımana tutmasından *Portugal* gemisi de etkilenmişti. Gemide gedikler açıldığı gibi gemi mürettebatından iki kişi yaralanmış ve iki kişi de hayatını kaybetmişti. Savaşın getirdiği sıkıntı ile Akdeniz'e çıkması mümkün olmayan ve Karadeniz'de kalan gemi, Fransız idaresi tarafından müttefiki olan Rusya'nın kullanımına verildi.⁹

Portugal Odessa Limanında¹⁰

Geminin Rusya'ya verilmesini müteakip, Rus Kızılhaç Cemiyeti Başkanlığı, Rus Dışişleri Bakanlığı'na ilettiği 16 Kasım 1915 tarihli yazıyla, *Equator* adlı gemiyle birlikte *Portugal* gemisi de hastane gemi hâline getirilmişti. Hakeza Rusya tarafından 1907 Lahey Sözleşmesi'nin gereği olarak, savaş halinde bulunan Almanya, Türkiye ve Bulgaristan'a bildirilmiş ve bahse konu devletler bu gemileri hastane gemi olarak tanıdı.¹¹ Böylelikle gemiler, uluslararası kanunların hastane gemilere verdiği ayrıcalıklardan yararlanma hakkına sahip

⁷ *Novoe Vremya*, 01 Nisan (19 Mart) 1916.

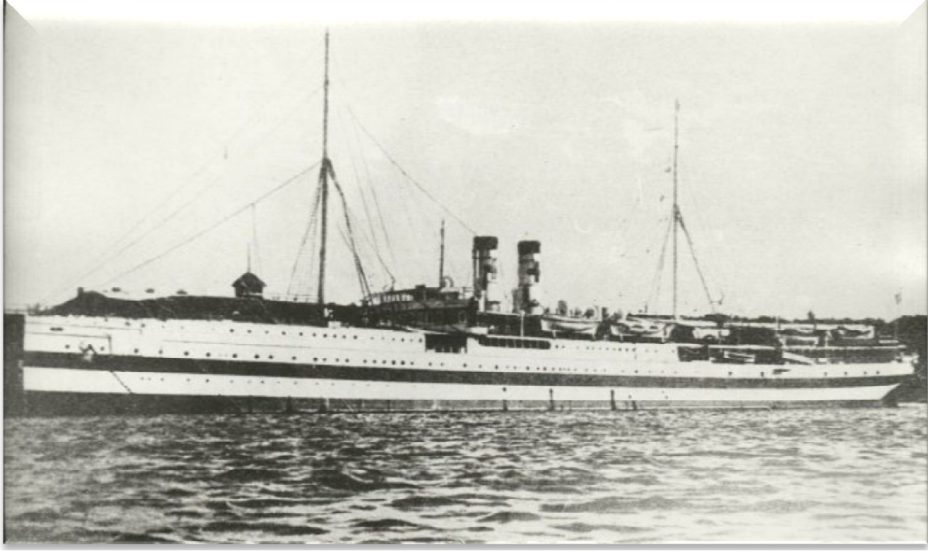
⁸ *Niva, İllustrirovannyy Jurnal Literatury i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 256.

⁹ *Belaya Kniga. Voyne s Tursiey*, Petrograd 1914, s. 148; *Rosskoe Slova*, 12 Ekim (30 Kasım) 1916; Nikolay Mihailoviç Minasyan, *Mejdunarodnie Prestupleniya Tretego Reyha*, Saratov 1977, s. 135.

¹⁰ *Visoçayşe Uçrejdennaya Çrezviçaynaya Sledstvennaya Kommisiya*, Sankt Peterburg 1916, s. 33.

¹¹ Kaynakta Osmanlı Devleti için "Türkiye" denilmektedir. *Posledni Dni "Portugal"*, Gilavnavo Upravleniya Possiskavo Obşestva Krasnago Kresta, Petrograd 1916, s. 4-6.

olarak faaliyete başlamış oldu.¹² Ancak hastane gemiler konusu, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni sorunların kapısını araladı.¹³

*Portugal hastane gemisi*¹⁴

Hastane gemi hâline getirilen *Portugal*'ın taşıyabileceği yük miktarı 9.805 ton, uzunluğu yaklaşık 140 ve genişliği 14 metre idi. Geminin iç kısmı bir hastane şeklinde düzenlenerek laboratuvar, ameliyathane, pansuman odası ve eczaneye dönüştürüldü. Gemide sağlık personeli olarak üç doktor, 26 hemşire ve çok sayıda hastabakıcı görevliydi. Gemi 507'si yatılı olmak üzere 800 kadar hastaya hizmet verebilme kapasitesine sahipti.¹⁵ Rus ve Fransız uyruklu 141 mürettebatı olan gemi, tek seferde 1000 kişi taşıyabilmekteydi.¹⁶

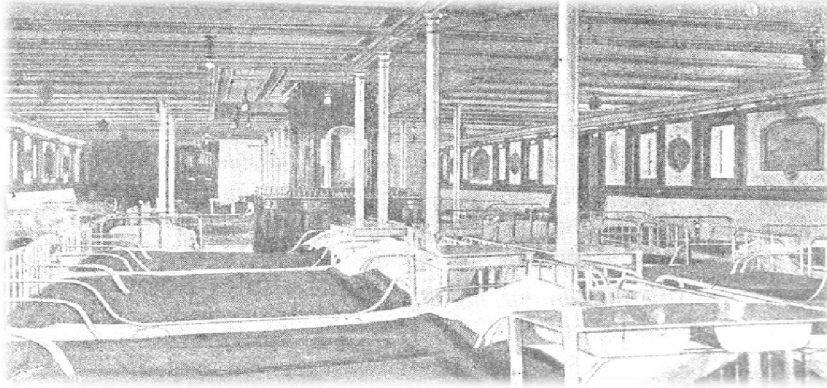
¹² *Niva, İllustrirovannyi Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 256.

¹³ Osmanlı Devleti; *Portugal, Equator ve Pierre le Grande* hastane gemilerini, uluslararası hukuk çerçevesinde tanıdı. Oysaki Rusya, aynı doğrultuda hareket etmeyerek Osmanlı Devleti'nin *Gülñihal, Edremit ve Akdeniz* adlı gemileri hastane gemisi olarak kabul etmemekte diremişti. *BOA, HR.SYS, 2180/1, 9 Eylül 1915; BOA, HR.SYS, 2181/7, 28 Temmuz 1916.*

¹⁴ *Novoe Vremya*, 01 Nisan (19 Mart) 1916.

¹⁵ *Novoe Vremya*, 01 Nisan (19 Mart) 1916; *Kratki Obzor Deyatelnosti Rossiskago Obşestva Krasnago Kresta Po Okazaniyu Pomoşi Ranenim i Bolnim Voinam na Teatrah Voini s Avstro-Vengrieyu, Germaniyeu, Turçiyu v 1914-1915 g.g.*, Petrograd 1916, s. 12.

¹⁶ V.B. Simonehko, V.G. Abaşın, A.A. Sergoventev, A.S. Aleksandrov, "Gibel, Miloserdñih Korabley, (K 100-Letiye Tragedii na Çernom More)", *Morskaya Meditsina*, Tom 2, No 2, 2016, s. 81-84.

Gemideki hasta koğuşlarından biri¹⁷

Rusya tarafından hastane gemilerine görev yerleri tevdi edildi ve *Portugal* gemisine de Karadeniz kıyı şeridinde bulunan Ardeşen, Rize ve Of taraflarındaki yararlıları Batum'a nakletme görevi verildi. Bu amaçla gemi Batum'a gitmek üzere 27 Şubat 1916'da Odessa'dan hareket etti.¹⁸ Gemi, Odessa'dan Batum'a gerçekleşen bu ilk seferi de dâhil olmak üzere sadece beş sefer yapabilecekti.

Odessa'dan Batum'a ulaştıktan kısa bir süre sonra sorumluluk sahasında çalışmalarına başlayan *Portugal*, 3 Mart 1916'da General Bernov ve ona refakat eden Uşinski kumandasında Batum'dan ayrıldı. Aynı günün akşamı saat 18.00 sularında Ardeşen'e ulaşan gemi, kıyıdan iki verst* açıkta demirledi. *Portugal* gemisinin bu ilk görevi sırasında Ardeşen'de Profesör Çij'in başkanlık ettiği sağlık birliği ve Kızılhaç'ın cerrahi nakil birliği bulunmaktaydı. Geminin Ardeşen limanına ulaşmasıyla gemideki sağlık görevlileri, yaralıları almak için filika ve şalupalarla** kıyıya çıkıyordu. Nitekim gemiye taşınacak hastaları kıyıdan nakletmek için kullanılan şalupalar, sedyede sekiz, oturur şekilde ise 25 yaralı taşıma kapasitesine sahiptiler. Bu tahliye sırasında *Portugal*, aldığı 82 yaralıyla birlikte 5 Mart 1916 günü Batum'a geri döndü. 6 Mart'ta tekrar yola koyulan gemi, yeniden Ardeşen'e geldi. Bu seferki gelişinde ise 97 yaralı gemiye nakl edildi. Batum'a hareket etmeyen gemi, yönünü batıya çevirerek Mapavri'ye (Rize-Çayeli) ulaştı. Çayeli'ndeki hasta merkezinden 10 hasta alan gemi, tekrar geldiği istikamete dönerek Ardeşen'e ve buradan da dört yaralı alarak Atina'ya (Rize-Pazar) hareket etti. Bu sefer sırasında Ardeşen, Çayeli ve Pazar'dan 40'ı sedyede ağır yaralı olmak üzere, toplam 115 kişiyi Batum'a nakledildi. *Portugal*'ın yaptığı bu seferlerle birlikte, 5-8 Mart 1916 tarihleri arasında Batum'dan Ardeşen, Çayeli ve Pazar'a yaptığı seferlerde toplam 197

¹⁷ Niva, *İllustrirovanniy Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 255.

¹⁸ V.B. Simonehko-V.G. Abaşın-A.A. Sergoventev-A.S. Aleksandrov, *a.g.m.*, s. 81-84.

* Bir verst 1,0668 km'dir

** Küçük gemi gibi kullanılabilen büyük sandal.

hasta ve yaralı taşındı. Nitekim tutulan kayıtlara göre taşınan bu kişilerin 174'ü Rus askeri iken, 23'ü esir ve yaralı Türk askerlerinden oluşmaktaydı. Buna göre taşınan askerlerin 90'ı bacağından, 61'i kolundan, 17'si kafasından, yedisi sırtından ve altısı ise göğsünden yaralanmıştı. Bunlar dışında kalan askerlerden ikisinin genel zedelenmesi ve 14'ünün ise çeşitli hastalıklardan muzdarip oldukları kaydedilmişti. Bu ilk görevin akabinde Batum'da bir süre demirleyen *Portugal*, 24 Mart 1916 akşamı verilen emirle yeniden Batum limanından hareket etti. Bu seferki güzergâhında ise Rize bulunuyordu. Rize'deki hastane ve revirden 122 kişi alan gemi, buradan 26 Mart'ta ulaştığı Fathi'den de 22 kişi daha alarak Batum'a geri döndü. Kıdemli Doktor Voevodin'in tuttuğu kayıtlara göre bu sefer sırasında taşınanlar 10 subay, 132 er, bir Türk kadın ve bir de bebek olmak üzere 144 kişiden oluşmaktaydı.¹⁹

28 Mart'taki seferinden 599 yaralı ile Batum'a dönen *Portugal*'ın, 29 Mart akşamı Of'a doğru yola çıkması kararlaştırıldı. Bu seferinde geminin arkasına, kıyıda yaralıları taşımaya yarayan üç adet bot ilave edilmiş ve bu botlara Karadeniz filosu ve kısmen de Odessa Deniz Taburundan denizciler yerleştirilmişti. Geminin hızını düşüren bu botlar nedeniyle, Of'a 15 saatlik bir yolculuk sonucu ulaşılması planlanmıştı.²⁰

2-Denizaltı Saldırısı ve Kurtarma Çalışmaları

Batum'dan Of'ta bulunan yaklaşık 200 yaralıyı almak için yola çıkan²¹ ve 30 Mart 1916 sabahı Rize'yi geçen *Portugal*, bu noktadan sonra hızını artırmaya başlamıştı. Ancak artan hıza paralel olarak oluşan dalgalar, geminin kışkırtılmasında yer alan botlara su dolmasına neden olmuştu.²² Bir kaynakta geminin Fatih Burnu'nda,²³ diğer bir Rusça kaynakta ise Fijî Burnu denilen mevkiye, kıyıda 5-6 verst mesafede, suyun tahliye edilmesi için durduğu, bilgisi yer almaktadır.²⁴ Saldırı ise Of yakınlarında²⁵, diğer bir kaynakta Sürmene körfezinde, Kara Dere ağzı yakınında Alman denizaltısı tarafından gerçekleştirildi.²⁶ Batırılan gemide, Kızılhaç görevlilerinin ve gemi mürettebatının hâricinde kimse yoktu. Bu sırada aniden ortaya çıkan *U-33* adlı denizaltının periskopu

¹⁹ *Posledni Dni "Portugal"*, Gilavnavo Upravleniya Possiskavo Obşestva Krasnago Kresta, Petrograd 1916, s. 4-10.

²⁰ *Visoçayşe Uçrejdenneya Çrezviçaynaya Sledstvennaya Kommisiya*, Sankt Peterburg 1916, s. 4-5; *Posledni Dni "Portugal"*, Gilavnavo Upravleniya Possiskavo Obşestva Krasnago Kresta, Petrograd 1916, s. 11-13.

²¹ E.V. Maslovskii, *Voyna na Kavkazskom Fronte, 1914-1917 g.*, Paris 1933, s. 320.

²² *Visoçayşe Uçrejdenneya Çrezviçaynaya Sledstvennaya Kommisiya*, Sankt Peterburg 1916, s. 4-6.

²³ "The Blood-Maniacs", *The New York Times*, 05 Nisan 1916.

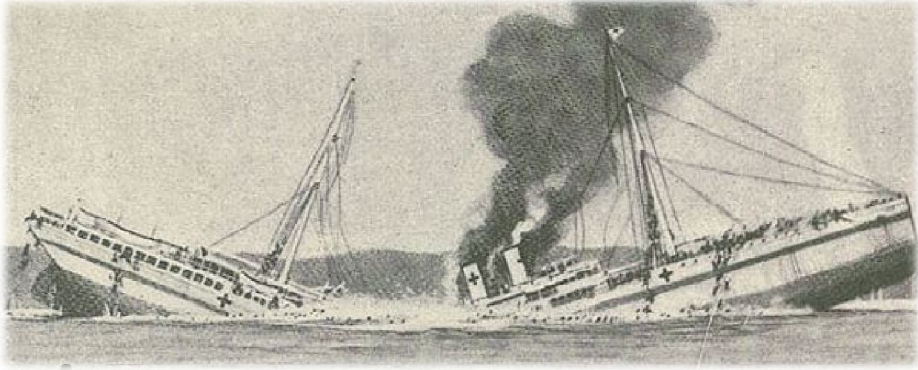
²⁴ Derleyen Grigorov A.İ., *Kniga Pamyati: Çernomorski Flot v Velikoy Voyne 1914-1918 godov*, 2014, s. 12-13. Fijî burnu, Trabzon Sürmene yakınlarında yer almaktadır.; *The Black Sea Pilot: The Dardanelles, Sea of Marmara, Bosphorus, Black Sea, and Sea of Azov*, First Edition, Washington 1920, s. 300.

²⁵ S.R. Mintslov, *Trapezunskeya Epopeya. Dnevnik, Kiev, Trapezund, Finlandiya*, Berlin 1925, s. 26.

²⁶ N.G. Korsun, *Kavkazskii Fronti Pervoy Mirovoy Voyni*, Moskva 2004, s. 677.

görülmüş ancak gemidekiler saldırı olacağına ihtimal vermemiş, gemi kaptanı, insanları sakin olmaları için uyarılmış ve şüphe çekmemek için herhangi bir önlem de alınmamıştı.²⁷ Kaptanın sakin davranışına rağmen denizaltından aniden atılan torpillerden ilki *Portugal*'a isabet etmezken, ikinci atış makine bölümüne çarpmıştı.²⁸

Bu olay anı hakkında Kafkas Ordusu'ndaki Kızılhaç Baş Komiseri L.V. Golubev'in, Kafkasya Genel Valiliğine gönderdiği telgrafa göre 20-25 sajen* mesafeden isabet eden ikinci torpille kulakları sağır eden bir ses duyulmuş²⁹ ve yaşanan patlama sonucu gemi ikiye bölünmüştü.³⁰ Pupa (geminin arka kısmı) ve burun tarafından batmaya başlayan gemi bir buçuk dakika içinde tamamen suya gömülmüştü. Bu sıralarda yakınlarda bulunan ve *Portugal* gemisini karşılamaya gelen Rus torpido gemisi *Smetliviy*, *U-33* denizaltısının periskopunu fark edip saldırdıysa da, karşı saldırıyı fark eden *U-33* olay yerinden uzaklaşmış ve torpido gemisi de takibi bırakarak kurtarma çalışmalarına katılmıştı.³¹

Portugal'ın batışı³²

Bizzat olayı yaşayanlardan biri olan, Rus Kızılhaç Cemiyeti'nin üçüncü cankurtaran müfrezesinden, saldırıdan sağ kurtulan Nikolay Nikolayeviç Sabayev, olay hakkında şu bilgileri vermektedir:

²⁷ *The War on Hospital Ships: From the Narratives of Eye-witnesses*, London 1917, s. 4-5; *Niva, İllüstrirovannyi Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 255; *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, Volume 62, Oldenbourg 2003, s. 463.

²⁸ Simonehko-Abaşin,-Sergoventev-Aleksandrov, *a.g.m.*, s. 84; Gerhard Granier, "Pirat oder Kriegsmann? Die aktive Teilnahme von Handelsschiffen am Sheekrieg von 19014 bis 1918 und die Fälle der Kapitäne Fryatt und Blaikie", *Militaergeschichtliche Zeitschrift*, 62, Potsdam 2003, s. 462.

* Sajen; Rus ölçü birimi olup, 1 sajen 2.13 metredir.

²⁹ *Visoçayşe Uçrejdennaya Çrezvıçaynaya Sledstvennaya Kommisiya*, Sankt Peterburg 1916, s. 5-7.

³⁰ *Novoe Vremya*, 01 Nisan (19 Mart) 1916.

³¹ *Niva, İllüstrirovannyi Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 255.

³² *Ilustração Portuguesa*, 2.^a série, no 564, 11 de Dezembro de 1916, s. 466.

“Sabahleyin 08.00 sularında güvertede birisi ‘denizaltı’ diye bağırdı. İlk başta bu haber bir panik yaratmadı; aksine herkes denizaltıyı görmek için Güverteye akın etti. Kızılhaç bayrağı taşıyan bir hastane gemisinin saldırıya uğrayacağı kimsenin aklına gelmedi. Üst kata çıktığımda denizaltının periskopunun 170-200 fit mesafeden paralel gittiğini fark ettim. *Portugal* gemisinin orta kısmının tam karşısına geldiğinde periskop kısa bir süreliğine kayboldu, ardından ortaya çıktı ve denizaltı bir torpido ateşledi. Yukarıdan aşağıya indim ve denize atlama niyetiyle pupaya koştum. Fakat güvertedeki herkesin can yeleği giydiğini fark edince 5 nolu salona koştum ve bir can yeleği aldım ve giydim, fakat yere düştüm, çünkü *Portugal* gemisi, gövdesi ve kış tarafı göğe yükselirken, iki parçaya ayrıldığı noktadan batıyordu...”³³

Birkaç dakika içinde denizin dibine batan gemidekilerin yardımına çevrede bulunan *Jarkiy*, *Smetliviy* adlı Rus torpido gemileri³⁴ ve Rize’deki sandal, bot, felluka ve balıkçı gemileri koştular.³⁵ Kurtarma çalışmalarını Rize limanında bulunan Rus askerî birlik komutanı Mihail Mihailoviç Domerşikov yönetiyordu.³⁶ Kızılhaç vekili Kont Groholski ise kıyı şeridinde arama faaliyetlerine nezaret ediyordu. Ancak kurtarılanlar giderek artmakla birlikte, aralarında ağır yaralıları mevcuttu. *Portugal* gemisinin kumandanı Tihmenev’in ifadelerine göre, gemide bulunan 273 kişiden 158’i kurtarılarak Rize’deki Kızılhaç revirine yerleştirildi.³⁷ Batan gemideki kişilerin kurtarılması için zamanında müdahalede bulunan ve üstün gayret gösteren kişilerden olan Mihail Mihailoviç Domerşikov, en değerli ödül sayılan altın silahla ödüllendirildi.³⁸

Rus kaynaklarına göre olayda hayatını kaybedenlerin sayısı 85 ile 115 arasında değişmekteydi.³⁹ Konu hakkında Rus Çarı’nın emri üzerine Senatör Aleksis Krivtsov’un başkanlığında olayı araştırmak üzere oluşturulan komisyonun raporuna göre, olayda 21’i Rus, 19’u Fransız mürettebatı olmak üzere doktor, hemşire ve sağlık memurlarıyla birlikte 85 kişi hayatını kaybetmişti.⁴⁰

³³ Fit; 50-60 metre. *The War on Hospital Ships: From the Narratives of Eye-witnesses*, London 1917, s. 1-3.

³⁴ Simonehko-Abaşın,-Sergoventev-Aleksandrov, *a.g.m.*, s. 84.

³⁵ *Niva, İllustrirovanniy Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 256.

³⁶ Simonehko-Abaşın,-Sergoventev-Aleksandrov *a.g.m.*, s. 84.

³⁷ *Novoe Vremya*, 01 Nisan (19 Mart) 1916.

³⁸ Simonehko-Abaşın,-Sergoventev-Aleksandrov, *a.g.m.*, s. 84..

³⁹ Bu sayı Osmanlı kaynaklarında 115 kişi olarak geçmektedir. *BOA*, HR.SYS. 2419/33, 8 Nisan 1916; *The War on Hospital Ships: From the Narratives of Eye-witnesses*, London 1917, s. 4-5; Derleyen Grigorov A.İ., *Kniga Pamyati: Çernomorski Flot v Velikoy Voyne 1914-1918 godov*, 2014, s. 12-13; “Portugal Sinking Fans Russians Anger”, *The New York Times*, 4 Nisan 1916; “Engines Stopped us U-Boat Came Up”, *The New York Times*, 04 Nisan 1916; *The Hospital*, Vol. 60 (1556), Londra 1916, s. 23.

⁴⁰ Kızılhaç Baş Temsilcisi tarafından Kafkas Ordusuna bildirilen ölenlerin listesi şöyleydi: Kont Leonid Tatişyev, yardımcı kaptan Herman Bautz, idareci Paul Levitski, cerrah Aleksis Pankrishev, tıbbi kimyacı Aleksandr Ratvinski, yardımcı mühendis Nemşenko, hemşireler Anna Mayendorf, A. Valentina Arpshofen, Heniya Likhtanskaya, Tatyana Aleksandrova, Ekaterina Vasilii, Sophia Ovsinnikova, Elena Voronova, Anna Minaeva, Elena Selaeva, Henrietta

Kurtulanlar arasında Kont Tatişeva'nın eşi hemşire ve şaire E.V. Mineyeva, gemi kumandanı Tihmenev, 53 tayfa ve 57 hastabakıcı bulunmaktaydı.⁴¹ Rus ekibinden ve sağlık görevlilerinden 125, Fransız ekibinden ise 13 kişi kurtarılmıştı Yakınlarda bulunan torpido gemisi *Smetliviy*'dan indirilen filikalarla gemide bulunan 26 hemşireden 11'i kurtarılmıştı. Hemşirelerin isimleri Glafira Tatişeva, Svişeva, Yanuslaviet, Samoylova, Poslavskaya, Bankovskaya, Şaturnova, Plohotnikova, Zenkeviç ve Ekaterina Ovçinnikova idi. Kumanda görevlilerinden kurtarılanlar komutan Tihmenev, Fransız komutan Duvan, çarkçı Saptovski, doktorlar arasında Voevodin ve Glinski ile rahip Dobrovolski vardı.⁴² Bu bilgilerden hareketle gemi personelinin sadece doktor ve hemşirelerden oluşmadığı anlaşılabilir.

Gemide Bulunan Hemşireler:

Solda, Kızılhaç vekili Kont E.V. Tatişev'in eşi Gürcü Şaire E. Mineva
Sağda, hayatını kaybeden hemşirelerden, Prenses Aneta Andronikova⁴³

Medrikhovskaya, Emilia Yushtchuk, Nina Obolsina, Aleksandra Tikmeneva, Ekaterina Krushevskaya, Prenses Anna Andronikova, Eugenie Fleginskaya, Ekaterina Tuinskaya, Elena Azerskaya. Sağlık görevlileri; Feliks Nevinski, Kuzma Dotzai Grigori Krovoy, Fedor Stepenenko, Aleksis Skulski, Vasili Guknov, Konon Pilenko, Zinovi (Matveyi) Letviov, Peter Kinyeson, Peter Klassen, Porfeni Topor, Zakhari Ambrosimov, Yakov İlyunkin, Polisarp Burdugov, Yefim Tkaçenko, Grigori Kusli, Lukiyani Smoyeli, Yefim Kaniskevski, Anani Zabolotni, Paul Chertok, ve oda hizmetlisi İrina (soyadına ulaşılamadı) hayatını kaybetti. *Vişoçayşe Uçrejdennaya Çrezviçaynaya Sledstvennaya Kommisiya*, Sankt Peterburg 1916, s. 8-10.

⁴¹ *Niva, İllustrirovanny Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 256.

⁴² "Engines Stopped us U-Boat Came Up", *The New York Times*, 04 Nisan 1916.

⁴³ *Niva, İllustrirovanny Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 256; Simonehko-Abaşin,-Sergoventev-Aleksandrov, a.g.m., s. 84..

*Portugal gemisinden kurtarılanların Rize'ye çıkarılışı*⁴⁴

*Portugal gemisinden kurtarılanlar, (Rize)*⁴⁵

Группа французских офицеров и матросов, спасшихся с госпитального судна «ПОРТУГАЛЬ».
Groupe d'officiers et matelots français rescapés du vaisseau-hôpital le «PORTUGAL».

*Portugal gemisinden kurtarılan Fransız mürettebat*⁴⁶

⁴⁴ http://cccp.tv/video/Kinohronika_53/

⁴⁵ http://cccp.tv/video/Kinohronika_53/

Olaydan bir hafta sonra, 7 Nisan 1916'da, Batum yakınlarında bulunan Kobuleti (Çürüksu) mevkiinde *Portugal* gemisine ait bazı belgeler kıyıya vurmuş olarak bulundu. Suya maruz kalması nedeniyle çoğu zarar görmüş olan bu belgelerde, 1916'da Rize'den Batum'a götürülen yaralı Türk ve Rus askerlerine ait bilgiler yer almaktaydı. Listelere göre gemide yaralı Türk askerleri de tedavi edilmekteydi ve bu askerler için gemideki 01 numaralı salon tahsis edilmişti.⁴⁷

3-Rusya'nın Olay Karşısında Protestoları

Portugal gemisinin batırılması nedeniyle Kızılhaç, müttefik ve tarafsız ülkelerdeki bütün şubelerinde olayı protesto eden bildirimler yayımlandı.⁴⁸ Rusya, hastane geminin batırılmasıyla Lahey Sözleşmesi'nin ihlâl edildiğini savundu⁴⁹ ve Almanya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ne karşı bir protesto çekti.⁵⁰ Rus hükümeti tarafından tarafsız devletlere şu protesto metni gönderildi:

“Rus hastane gemisi *Portugal*, gemideki Rus-Fransız mürettebatı ve sağlık görevlileri ile Karadeniz'de yol alıyordu. Of güzergâhındaydı. 30 Mart 1916 sabahı saat 08.30'da gemi Fatih Burnu'nda yanında eşlik eden teknelerden birine yol almasını zorlaştıran suyu tahliye etmesi için izin verdi. Bu anda duran gemiye bir denizaltı yaklaştı, etrafında dolandı ve aniden 50 metre mesafeden 2 torpido ateşledi.

İlki isabet etmezken ikincisi hemen batan geminin makine odasında infilak etti. Rastlantı sonucu yakınlarda bulunan Rus torpido botu gemide bulunan 273 kişiden 158'inin hayatını kurtarabildi. 14 Kızılhaç görevlisi bayan, 50 doktor ve sağlık görevlisi, Rus denizciler ve 29 Fransız hayatını kaybetti.

Portugal, Cenevre Sözleşmesi'nin ilkelerini deniz savaşlarına uygulayan 1908 yılında Lahey'de imzalanan özel antlaşmanın öngördüğü bütün işaretleri taşıyordu. Rus, Türk ve Bulgar hükümetlerinin kabul ettikleri aynı ayrıcalıklar Karadeniz'deki hastane gemilere verildi. Bu saldırıda hiçbir suretle denizaltının hatayla yaptığı ihtimali göz önünde bulundurulamaz. Bu kasıtlı bir saldırıydı.

Yüce hükümet resmî olarak savaş usullerine, antlaşmalara ve sözleşmelere aykırı hareket eden bu hükümetleri protesto etmektedir. Hükümet bu suç sadece uluslararası hukukun çirkin bir ihlâli olarak değil aynı zamanda medenî dünyanın muhakemesine bıraktığı bir korsanlık olarak görmektedir.”

Rus yetkililerce, olay karşısında hem yerel hem de uluslararası alanda tepkilerini gösterme adına girişimler yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri ve İspanya hükümetlerine başvurularak Almanya, Avusturya-Macaristan ve

⁴⁶ *Vişoçayşe Uçrejdennaya Çrezviçaynaya Sledstvennaya Kommissiya*, Sankt Peterburg 1916, s. 34.

⁴⁷ *Vişoçayşe Uçrejdennaya Çrezviçaynaya Sledstvennaya Kommissiya*, Sankt Peterburg 1916, s. 8-10; Simonehko-Abaşın,-Sergoventev-Aleksandrov, *a.g.m.*, s. 81-84.

⁴⁸ *Niva, İllustrirovannyi Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 256.

⁴⁹ *BOA*, HR.SYS. 2419/33, 08 Nisan 1916.

⁵⁰ *Novoe Vremya*, 01 Nisan (19 Mart) 1916.

Osmanlı Devleti'ni protesto etmeleri için girişimlerde bulunuldu. Rus Duma ve Konsilinde olayı protesto eden sert konuşmalar yapıldı. Duma Başkanı Michael Vladimiroviç Rodzianko da konuşmasında, kendini insanlara ve savaş mağdurlarına yardıma adayanlara yapılan bu saldırıyı sert bir şekilde kınadı.⁵¹ İngiliz basını da olaya tepki göstermekteydi. Londra merkezli *The Hospital* adlı dergide olay “*Hastane gemisine Hunlar tarafından rezil saldırı...*” yorumuyla yayımlandı.⁵²

Rusya'nın protestoları müttefik olmalarından dolayı doğrudan Almanya, Bulgaristan ve Osmanlılara yönelikti. Rus yetkililer tarafından ardi ardına yapılan açıklamalarda saldırının Türkler tarafından yapılmadığı düşünülmekte, *Goeben* ve *Breslau* gemilerinin resmî olarak Türk donanmasına ait olmasına rağmen bunlarda hiçbir Türk yetkili görevli olmadığını ve Almanların bu saldırıyı kasten yaptığı düşünülmekteydi.⁵³ Bu düşünceler doğrultusunda, Petersburg merkezli yayın organlarından *Niva*, çok önemli bir noktaya dikkat çekerek durumu şöyle yorumlamaktaydı:

“Kimin denizaltısı Portugal’ı batırdı? Kim suçlu ölenlerden? Almanlar, Türkler, Bulgarlar? Türkler ve Bulgarların kendi denizaltıları ve bu araçlar için yetişmiş personelleri bulunmamaktaydı. Denizaltılar Alman mürettebatlarıyla birlikte verilmişti. Bu nedenle bu olayın günahı Almanlara aittir. (Portugal’ı) resmî olarak hastane gemisi kabul etmelerine rağmen bunu ihlâl ettiler.”⁵⁴

Bu olayda savaş dönemindeki durumu yansıtmaya açısından ilginç bir durum söz konusuydu. Olay sadece iki düşman devlet arasında cereyan etmemiş, gemide bulunanlar farklı milletlere mensuplardı. Batırılan gemide hayatını kaybeden Gürcü kökenli insanlar bulunmakla birlikte Gürcü Yazar R. Gabaşvili’ye göre saldırıyı gerçekleştiren Alman denizaltısının içinde de Gürcü mürettebat bulunmaktaydı.⁵⁵

4-Türk Tarafının Savunmaları

The New York Times gazetesine göre Osmanlı Devleti, ilk gerçekleştiği anda geminin batışı ile ilgili haberi duyurmuştu. 5 Nisan 1916’da Petrograd (St. Petersburg) merkezli yarı resmî haber ajansı ise Türk kaynaklarının yaşanan olayı “*Batum yakınlarında askerî top ve savaş malzemesi taşıyan nakliye gemisi battı*” diye duyurmasını hatalı haber olarak açıklamıştı.⁵⁶ Fevzi Çakmak Paşa da anılarında bu olaydan “*30 Mart 1916, Bir denizaltı Rusların Portugal gemisini*

⁵¹ “Sinking of Portugal Branded As Piracy”, *The New York Times*, 05 Nisan 1916; “Russia Lays Portugal Protest Before Neutrals”, *The New York Times*, 04 Nisan 1916.

⁵² *The Hospital*, Vol. 60 (1556), Londra 1916, s. 23.

⁵³ “By Perceval Gibbon”, *The New York Times*, 04 Nisan 1916.

⁵⁴ *Niva, İllustrirovannyi Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni*, No: 14, Petrograd 1916, s. 256.

⁵⁵ R. Gabaşvili, *Rats Makhsavs, Tsigşi Dabruneba*, Tbilisi 1992, s. 170-172.

⁵⁶ “Portugal Case Angers Czar”, *The New York Times*, 06 Nisan 1916.

batırdı. Bu gemi hastane işareti taşımasına rağmen, mühimmat taşıyan botları çekiyordu...” şeklinde bahsetmektedir.⁵⁷

Türk ve Alman makamları olayla ilgili olarak bir süre açıklamada bulunmadılar.⁵⁸ Aynı yıl düzenlenen Kızılhaç konferansına katılan Alman Kızılhaç'ının batan gemi hakkında pişmanlıklarını dile getiren bir adım atmamasına rağmen, Osmanlı makamlarınca *Portugal*'ı Alman denizaltının batırdığı kabul edildi. Raporla göre gemi varış yerine doğru yol alıyordu. Denizaltı kumandanı ve mürettebatınca geminin askerî birlik ve mühimmatı karaya taşıdığı düşünülmekteydi.⁵⁹ Lahey Sözleşmesi'ne göre hastane gemileri beyaz renge boyanmalı ve üzeri bir ve bir buçuk metre uzunluğunda yeşil ya da kırmızı şeritli olmalı ve Kızılhaç bayrağı taşımalıydı. Fakat geminin gri renkli, kırmızı renkli çizgilerinin ise küçük olduğu, Rus tüccar bayrağı taşıdığı ve geminin adının da görünmediği ifade edildi. Ayrıca ilk atışta vurulmayan geminin ikinci atışta isabet almasıyla yaşanan büyük bir patlama gemide çok miktarda patlayıcı madde olmasına kanıt gösteriliyordu. Rusya'ya karşı yapılan ortak savunmada, bu olayın suçlusunun yine de Rus hükümeti olduğu ifade edildi.⁶⁰ Türk donanma kumandanlığından, Rusların suçlamalarına karşı gönderilen, geminin Lahey uluslararası anlaşmasına uygun hareket etmediği ve hastane gemisi olmasının şüpheli olduğunu anlatan savunma ve Rusları suçlama şeklindeki ret yazısı, ABD sefareti ve diğer sefaretlere vasıtasıyla düşman ve tarafsız ülkelere gönderildi.⁶¹

Rus idaresi tarafından olayı araştırmak amacıyla Senatör Alexis Krivtsov başkanlığında olağanüstü bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon *Portugal*'ın ikinci Lahey Barış Konferansı'nın nihai 5 ek kararına göre bir hastane gemisinde öngörülen malzeme ile dolu, imhasının bilinçli bir vahşet olduğunu belirten ve şahitlerin ifadelerini içeren bir rapor sundu. Bu rapora karşılık olarak Türk makamları bir cevap metni hazırladı. Metne göre *Portugal* adlı gemi gece zaten görülmüştü. Bacasının tepesindeki zayıf bir ışık haricinde bütün ışıklarının kapalı olması nedeniyle şüpheli durumuna düşmüştü. Gemi ne denizyolları talimnamesine, ne de Lahey Konferansı'nda öngörülen kurallara göre aydınlatılmıştı. Şahitlerin ifadelerinde de belirttikleri gibi gemi, gri renge boyanmış ve her biri 200 kişi alabilen, hiçbirinde hastane olduklarına dair ayırt edici bir işaret olmayan birçok büyük mavna çekiyordu. Olay günü gemi, hastaların bindirilmediği açık bir yerde demirlemişti. Geminin yan taraflarında mavnalar, hazırda bekleyen bir torpido botu vardı. Dar kırmızı bir şeride sahip geminin kalanı bu esnada gri olarak görünüyordu. Cenevre Kızılhaç bayrağı ve

⁵⁷ Fevzi Çakmak, *Büyük Harp'te Şark Cephesi Harekâtı*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 253.

⁵⁸ “New U-Boats in Black Sea”, *The New York Times*, 11 Nisan 1916.

⁵⁹ “Red Cross Breach Wider”, *The New York Times*, 16 Nisan 1916.

⁶⁰ “Turks Now Admit Portugal Sinking”, *The New York Times*, 17 Nisan 1916.

⁶¹ Bu dönemde Almanya ile İspanya arasında posta ilişkileri kesik olduğundan, ilgili yazı Alman Dışişleri Bakanlığı kanalından telsiz telgrafla Madrid sefareatine gönderildi. *BOA*, HR.SYS, 2429-2, 6 Aralık 1916.

geminin ismi hiçbir noktadan fark edilemiyordu. Geminin yakınında bulunan torpido botları, denizaltı kumandanını ani bir karar almaya zorlanmıştı. Gemiye isabet eden torpilin patlamasından kısa bir süre sonra içeride, ilkinden on kat daha şiddetli bir patlama meydana gelmiş ve gemi ikiye ayrılmıştı. Bu ifadeler gemide mühimmat olduğu ihtimâlini güçlendiriyordu. Rus komisyona göre gemi, indirme için önceden haber vererek bir hücum amacı gütmeyişini zaten belirtmişti. Çevresinde torpidoların bulunması da normaldi. Fakat yine de Rus tarafına geminin gece boyunca şüpheli hareketlerine, bütün ışıkları sönmüş hâldeyken yol almasına, taşınan teknelerin üzerinde neden renkli ve yazılı işaretlerin olmadığına dair net bir açıklama getirilemiyordu. Türk tarafı, Batum rotasından gelen birçok geminin cepheye asker taşınması nedeniyle bu gemiden şüphelenmişti. Gemideki şiddetli patlamanın da taşınan cephaneden kaynaklandığı düşünülmekteydi. Gece gemi ışıklarını kapatan gemi kaptanı da olaydan sorumlu tutulmaktaydı. Tüm bu şüphe ve ihmallere rağmen Osmanlı Devleti gemide hayatını kaybeden, kendilerini yalnızca hastalara adanmış personel için içten üzüntülerini bildirdi.⁶²

Bu olaydan sonra, Alman idaresi hastane gemilere karşı dikkatli olacaklarını bildirmelerine rağmen 25 Haziran 1916'da Trabzon'a doğru yol alan *Vpered* adlı Rus hastane gemisine Alman denizaltısı *U-38* tarafından saldırı düzenlendi. Gemi, Batum'dan 32 mil uzakta Hopa nehrinin ağzında, Viçe'nin (Fındıklı) karşısında kıyıdan yaklaşık 2,5 mil açıktaki (yaklaşık 4 km) batırıldı. Gemide bulunan 67 kişiden 60'ı kurtarıldı. Olay hakkında Alman yetkililer tarafından, *Portugal* gemisi gibi, bu geminin de hastane gemisi olduğunu belirten işaret taşımadığı savunuldu. Alman hükümeti Ocak 1917'de serbest denizaltı savaşına başlayarak Almanların kuşatma alanlarında bulunan hastane gemilerini batırma kararı aldı. Alman denizaltısı *U-33* ve bu denizaltıya Mayıs ayından itibaren eşlik etmeye başlayan *U-39*, 1916 yılı boyunca Karadeniz'in muhtelif bölgelerinde dört vapur, dört yelkenli ve iki balıkçı teknesi batırdı. Sadece *U-33* denizaltısı tarafından savaş dönemi boyunca 57 gemi batırıldı. I.

⁶² *BOA*, HR.SYS, 2429-2, 06 Aralık 1917 (Fransızca belge). Uluslararası alanda ses getiren bu olayın yanında, Kızılhaç Teşkilatı'nın raporlarına göre Türk hastane, revir, ambulans ve hastane gemilerine de çok sayıda saldırı gerçekleşmişti. Bunlardan bazıları; 1915'te Gelibolu ve Çanakkale'deki Türk hastanelerinin havadan ve karadan bombalanması, Eylül 1915'te Çanakkale Hastanesinin havadan bombalanması, 17 Aralık 1915'te Yalova'da bulunan hastanenin bombalanması, 16 Kasım 1916'da Mısır Cephesinde Kızıl Hastanesinin bombalanması, Ağustos 1917'de Vadisarar'daki hastanenin bombalanması, 07 Mart 1918'de Filistin'de Osmanlı Şifa Ambulansının bombalanması, 07 Temmuz 1918'de Üsküdar'da Türk Sağlık Ocağı'nın bombalanması, Dicle Nehri yakınındaki Amoraş şehrindeki Osmanlı sağlık personelinin esir alınması ve Osmanlı Kızılay Hastane gemisi Gülnihal Vapurunun bombalanmasıydı. Cemalettin Taşkıran, "Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S: 1, Mart 2003, s. 105-106.

Dünya Savaşı sonunda *U-33* kumandanı Ganser ve *Vpered* adlı hastane gemisini batıran *U-38* kumandanı Maks Valentayner savaş suçlusunu ilân edildiler.⁶³

Sonuç

Birinci Dünya Savaşında Karadeniz kıyı şeridinde Rus limanlarının bombalanmasıyla başlayan süreç, denizden ve havadan karşı saldırıya geçen Rusların Anadolu kıyılarını bombardımanı ve ardından Doğu Karadeniz’de Rize ve Trabzon’un ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu süreçte bölge halkı da mağdur olmuş ve bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan çatışmalarda tıbbi yardıma ihtiyaç duyan Rus askerlerine yardım amacıyla bölgeye gönderilen *Portugal* adlı hastane gemisi, 30 Mart 1916 tarihinde *U-33* adlı bir Alman denizaltısı tarafından batırılmıştır. Tarafların birbirlerini suçlamalarıyla devam eden süreçte, karşılıklı ihmallerin olduğuna dair tartışmalar yaşanmıştır. Sonuç olarak olayın gerçekleşmesinde *Portugal* gemisinin hastane gemilere uygun bir şekilde, üzerinde belirgin işaretleri taşınamamasının ve yeterince aydınlatılmamasının payı bulunmaktadır. Birkaç gün aralıklarla Doğu Karadeniz kıyı şeridine yapmış olduğu seferler, ciddi çatışmaların yaşandığı bölgeye asker ve mühimmat taşıdığı şüphesini uyandırmış, gemide askerlerin de bulunması bu iddiayı güçlendirmiştir. Geminin batırılması sonrasında Rusya tarafından yapılan, “*Türklerin bir hastane gemisine saldırıda bulunmayacağı*” açıklaması önemli bir ayrıntıdır.

KAYNAKLAR

1-Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, HR.SYS (Hariciye Siyasi)

-----, HR.SYS, 2180/1

-----, HR.SYS, 2181/7

-----, HR.SYS. 2419/33

-----, HR.SYS, 2429/2

2-Sürelî Yayınlar

Novoe Vremya, 01 April 1916.

Rosskoe Slova, 12 Oktaybr 1916

The New York Times, 04 April 1916, 05 April 1916, 06 April 1916, 11 April 1916, 16 April 1916, 17 April 1916

⁶³ *The War on Hospital Ships: From the Narratives of Eye-witnesses*, London 1917, s. 4-5; R.H. Gibson, Maurice Prendergast, *The German Submarine War 1914-1918*, Periscope Publishing Ltd 2002, s. 127; Simonehko-Abaşin,-Sergoventev-Aleksandrov, a.g.m., s. 86-87.

3-Kitap ve Makaleler

APAK, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

ARSLAN-Zehra, USTA-Yeliz, “Rize’de, Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus Donanmasının Faaliyetleri ve Göçmenlerin Durumu (1915-1917)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 9, S: 17, Güz 2014, s. 71-84.

ATABEY, Figen, *Karadeniz’de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele Dönemi)*, Ankara 2006,

AYDIN, Mahir, “Rusya’nın Çanakkale İntikamı ‘Karadeniz Bombardımanı’ ”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Giresun 2009, s. 571-576.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2013.

BAŞKAYA, Muzaffer, “İngiliz Basımına Göre Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon’da Rus İşgali”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 9, S: 17, Trabzon 2014, s. 85-100.

Belaya Kniga. Voyne s Turstiey, Petrograd 1914.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi, C: I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1970.

ÇAKMAK, Fevzi, *Büyük Harp’te Şark Cephesi Harekâtı*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

GABAŞVİLİ, R., *Rats Makhsavs, Tsigni Dabruneba*, Tbilisi 1992,

GIBSON, R.H. Maurice Prendergast, *The German Submarine War 1914-1918*, Periscope Publishing Ltd 2002.

GRANIER, Gerhard, “Pirat oder Kriegsmann? Die aktive Teilnahme von Handelsschiffen am Sheekrieg von 19014 bis 1918 und die Fälle der Kapitäne Fryatt und Blaikie”, *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, 62, Potsdam 2003.

GRİGOROV, A.İ., *Kniga Pamyati: Çernomorski Flot v Velikoy Voyne 1914-1918 godov*, 2014.

Ilustração Portuguesa, 2.^a série, no 564, 11 de Dezembro de 1916.

Kratki Obzor Deyatelnosti Rossiskago Obşestva Krasnago Kresta Po Okazaniyu Pomoşi Ranenim i Bolnum Voinam na Teatrah Voini s Avstro-Vengrieyu, Germaniyeu, Turçiyu v 1914-1915 g.g., Petrograd 1916.

Kraus-Th.-Dönitz, Karl, *Goeben ve Breslau’nun Deniz Seferleri*, çev. Mustafa Haydar Cümbüş, Orient Yayınları, Ankara 2013.

MASLOVSKİİ, E.V., *Voyna na Kavkazskom Fronte, 1914-1917 g.*, Paris 1933.

MİNASYAN, Nikolay Mihailoviç, *Mejdunarodnie Prestupleniya Tretogo Reyha*, Saratov 1977.

MİNTSLOV, S.R., *Trapezunskeya Epopeya. Dnevnik, Kiev, Trapezund, Finlandiya*, Berlin 1925.

Militärgeschichtliche Zeitschrift, Volume 62, Oldenbourg 2003.

Niva, Illustrirovanniy Jurnal Literaturi i Sovremennoy Jizni, No: 14, Petrograd 1916.

ÖKSÜZ, Hikmet-USTA, Veysel, “I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması”, *Türkiyat Mecmuası*, 24, 2014, s. 25-51.

Posledni Dni “Portugal”, Gilavnavo Upravleniya Possiskavo Obşestva Krasnavo Kresta, Petrograd 1916.

SİMONEHKO-V.B., V.G., SERGOVENTEV-Abaşın A.A., ALEKSANDROV - A.S., “Gibel, Miloserdnih Korabley, (K 100-Letiyu Tragedii na Çernom More)”, *Morskaya Meditsina*, Tom 2, No 2, 2016.

TAŞKIRAN, Cemallettin, “Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S: 1, Mart 2003, s. 103-113.

The Hospital, Vol. 60 (1556), Londra 1916, s. 23.

The War on Hospital Ships: From the Narratives of Eye-witnesses, London 1917.

Vişoçayşe Uçrejdennaya Çrezviçaynaya Sledstvennaya Kommisiya, Sankt Peterburg 1916.